

IV. A múltak hibái és tévedései

Egy fiatal magyar írónk (László Dezső *Akarom: tisztán lássatok*³⁸ c. könyvében) Széchenyi és Kossuth küzdelméről szólva nem tartja vitandónak, hogy a „válságos magyar faj sorsa miként alakult volna, ha Széchenyi koncepciója győz Kossuthé helyett”, mert — úgy mondja — az „ilyen kérdések felvetése és fejtegetése szánalmas együgyűség”. Nem így valljuk. Ez az aktivizmus túlzása! Az ilyen kérdések logikus áttekintése lehetséges és szükséges, mert tanulságos lehet. Azért a következőkben, a regáti magyarság ellen elkövetett mulasztásoknak és a megtartása érdekében tett intézkedések hibáinak és tévedéseinek ismertetése közben itt-ott megpróbáljuk vállalni az együgyűség vádját. Valljuk ugyanis az ember szerinti lehetetlenségek Isten által való lehetőségét. Halott Széchenyik ez időben fel nem támadnak ugyan, de szellemutódjaik elevenné válhatnak. Letűnt korok soha többé újra nem kezdődnek ugyan, de az elszalasztott alkalmakat új formában visszahozza Isten azoknak, akiket szeret. Ad jóvátételi lehetőségeket és boldog újrakezdést olyanoknak, akik e világ szerint már elrontották és elvesztvén bevégezték ügyüket. Tud kárpótolni és restaurálni és visszaadni mindent Az által, Aki „a végett jött e világra, hogy megkeresse és megtartsa, ami elveszett vala”. Nála, az Úr Krisztusnál van a mi regáti magyar nemzetünk e világból kihullott élete és jövője.

Az előző fejezetekben egy irtózatossorsú nép életét vázoltuk, a regáti magyarságét. Hogyan jutott ez a nép erre a sorsra? Lehetséges-e az, hogy a világ ezen kiváló, Isten ezernyi kegyelmével megáldott és kiválasztott magyar népét egy évezred óta vak vezérekkel veri és latrok kezébe adja, hogy a minden halálok útjain vi-

gyék? Vagy nem is volt soha más választásunk, a megáldoztatás népévé teremtettünk, és egy sötét, halálos nemzeti végzetnek voltunk és vagyunk elkárhozottjai? Ezerszer is nem! Csak a ránk tukmált balsors tép bennünket itt, természetellenes volt mindig itt az életünk; a tudatlanságnak, hitetlenségnek, akaratnélküliségnek, gyávaságnak és szolgalelkűségnek lidércei ülték meg a lelkünket.

A magyarság évszázadok óta otthon hagyta a lelkét, amikor átlépett a Kárpátokon. Vándortarisznyájába kevés erényt tett, de mind áthozta bűneit. Kevéske magyar becsületét itt, ha az apa nem, úgy a fia s unokája pénzért eladogatta, de megmaradtak és elveszejtették őt bűnei.

Az erdélyi magyarság útja — a nap fiaí lévén — előre: nyugat felé vezetett, akik elmaradtak, akik visszazöktek, vesszenek itt — mondta — keleten.

Züllő, testvértelen árvaság volt mindig a regáti magyarság neve. Árva vérében, nevében, lelkében, kultúrájában, eszményeiben, egész életében árva és elhagyott. Hiba és tévedés, bűn és mulasztás volt a múltban minden, ami a regáti magyarságot ezen veszni való sorsában mélyebbre taszította.

Könnyen össze lehetne szedni minden hibát és tévedést, a regáti magyar balsors egész teljességét, ha végigjárnánk egy évezred történetét. Ezt most nem tehetjük meg, csak évszázados lépésekkel haladva fogunk itt-ott rámutatni az elhatározó tévedésekre, hogy több időnk legyen foglalkozni a döntő közelmúlttal és a mával.

E tanulmány sorait nem történetíró rója papírra, csak történelemolvasó. Miután azonban a regáti magyarság múltjával hivatásos magyar történetírásunk csak szórványosan és felületesen foglalkozott, s az ide vonatkozó forrásokat jórészt kimerítetlenül és felkutatás nélkül hagyta, kénytelenek vagyunk történelmi vonatkozásokat hivatástalanul is érinteni. Különösen

most, amikor a jelen nyomorúságainak okait tanulság-szerzés végett a múltak hibáiban és tévedéseiben is meg akarjuk keresni, még ha némelyek előtt írásunk komolyságát kockáztatnánk is általa.

Mi itt mindent a regáti magyarság sorsának és érdekeinek a szemüvegén át nézünk. Legyen ez magyarázata — s ha kell, mentsége — némely állításunknak.

Szempontjaink szerint a mi itteni sorsunkat végzetesen eldöntő első magyar tévedés akkor történt, amikor kilenc évszázaddal ezelőtt nem a keleti, hanem a nyugati keresztyénséghez, a római katolicizmus világához köteleztük el magunkat s ahhoz csatlakoztunk. Első „szent” királyaink iránt az imádatig fokozott vakbuzgó háládatosság meggyökereztetett szelleme annyira más értelemben befolyásolta mentalitásunkat és ellenkező irányba idegzette be egész történelmi életszemléletünket, hogy csak kevesen, ritkán, néha, csak elrejtett utalásokban kockáztatták meg történetíróink közül egyesek sejtetni is azt, hogy talán Bizánc mellett sem kárhoztunk volna el egészen. A többség szerint viszont nyugati befogadtatásunk, eleurópaiasodásunk, polgárisodásunk, nemzeti megmaradhatásunk, évezredes civilizációnk és kultúránk eredményei stb., stb., mindmind a nyugati keresztyénség felvételének tulajdoníthatók. Ezek a vélemények szent királyaink bölcsessége iránti hálára köteleznek bennünket, mert szerintük nélküle a barbárnak maradás, szétszóródás és a halál várt volna reánk. Pedig hát volt Róma és a kancatej között más választásunk is, és voltak Nyugathoz csatlakozásunknak nem éppen áldott következményei is. Mindenekelőtt az évezredes német járom, a vérünkben, a lelkünkben, egész életünkben és kultúránkban. Aztán a nyugati keresztyén kultúra védelmének nyakunkba kanyarított feladata, kun, besenyő, tatár és török ellen a „védőbástya” szerepe vállalásának kolosszális magyar baleksége, amiben igen korán kezdtük ma-

gunkat gyakorolni, hiszen még az észak-moldvai vajdák is magyar tömegeket iktattak be maguk elé „bás-tyául” a délről jövő barbár betörések ellen (lásd Auner: *A romániai magyar telepek történelmi vázlatja*).³⁹ Minden fajtája az Úristennek magyar vért és magyar lelket áldozott itt fel ezer formában a saját jobb jövőjéért, miközben minket egekig magasztalt, s a pápák által folyton uszított hősi mivoltunk járszalagán vezet-tek, mint áldozati barmokat, és mi vesztünk és pusztultunk ezer csatákban századokon át — Nyugatért, Róma dicséretéért.

Először még itt, Etelközben (amint azt az előbbieken érintettük), Bizáncon átjött hozzánk a Krisztus, és ez volt az igazi jötte. Az volt Isten első terve velünk, missziói ígérete számunkra, hogy általunk a Fekete-tengertől az Adriáig s a Szerettől a Lajtaig a turáni fajta népek egyetlen hatalmas ortodox nemzeti egyháza s birodalma boldoguljon. A keleti keresztyénség felvétele idegen politikai uralmi igényeket ellenünk hosszasan nem irányított volna, és lehetővé tette volna azt, amitől a nyugati latin, német, angol stb. közvetítés egy évezreden át mindmáig elzárt, hogy ugyanis a keresztyénség egész tartalma mások által eltorzítatlanul a mi sajátos nemzeti lelkületünk alkotta formákba ömöljék, s közvetlenül az Egyetlen Közbenjáró kezéből vegyük és tegyük magunkévá az evangéliumot, mint annyi más boldogabb és okosabb népe e világnak. Aztán a magyar lélek ősi, páratlan intellektusa és aktív kegyessége, nyugati mérgektől elkábítatlan turáni egészsége biztosan meg tudta volna őrizni hitében is régi napsugaras élete derűjét s a szabad mezők illatát, és nem sötétült volna bele a középkori ortodoxiába. Sőt talán az egész keresztyén világ igazabb és teljesebb reformálódásának válhatott volna melegágyává. Meglett volna a lehetősége annak is, hogy az őshazából hozott, bár a vándorlások alatt jórészt elsorvadott, de megmaradt elemei után ítélve is hajdan rendkívül magas fokú ősma-

gyar kultúra a nyugati behatásoktól megzavaratlanul újjászülessen. Mert ha lélekben, hitformákban, felébresztett beteg sóvárgásokban nem, úgy bizonyos testileg sem kerültünk volna Nyugat egész életünket megnyomorító szolgaságába. Hanem — mint annyi látó lelkű írónk visszaálmodta a letűnt századok eltévesztett útjai helyett a fel nem ismert igazit, és aminek bizonyos annyi betemetett kútfo fogja még ezután világosságra deríteni visszautasított történelmi lehetőségeit — a keletről jövő rokon fajú népek áradatának nem állottunk volna ellen véresre zúzott „apostoli” homlokokkal, hanem kaput nyitunk előttük, harcos dühüket hagyjuk nyugatnak száguldani, s erejük előtt meghódolva hódítjuk meg lelküket és olvasztjuk testvérmagunkba tömegeiket, hiszen evégett küldött volna minket ide az Isten. Ez óvott volna minket meg a mai felekezetekre tagolódásunk ezer átkától. Hej, de kár volt minékünk, de kár mindmáig annyira lenézni és annyira félreismerni az ortodoxiát!

De mi mindent fordítva csináltunk. A Kárpátok egész keleti lejtője a miénk volt századokon át, mintha várt volna vele reánk az Isten. Mint a második őshazához, ott lakó népünk természetes honához tartottuk is a juszt sokáig, hiszen „legnagyobb királyaink csaknem mind felismerték, hogy nemzetünk küldetésének gondviselészerű fő iránya a Kelet” (Veszely: *Utazás Moldova-Oláhországban*). Igen, csak hogy ekkor már a Szentlélek Isten Rómán keresztül nyúlt a magyar szívekbe, s ezért visszafelé sült el minden visszájára művelt miszsiói törekvés. Amint szépen elmondta ezt többek között dr. Horváth Mihály a *Magyarország története* 2. kötetében:

„Lajos erőlködései, az óhitű népet a római egyházba téríteni, mind Oláhországban, mind Szerbiában és Boszniában nem csak sikertelenek maradtak, hanem fő okaivá lettek annak is, hogy a magyar uralom e tartományokban sohasem verhetett erősebb gyökeret. A

vallásához híven ragaszkodó nép, mivel azt üldöztetni érzé, mihelyt a körülményeket kedvezőknek látta, minduntalan fellázadt; utóbb pedig, mint látni fogjuk, inkább a hódító törökkel szerződött, ki, ha egyebekben zsarnokilag viselte is magát irányában, vallását szabadon engedte gyakoroltatni.”

Ide nyúlnak vissza a regáti nép mai magyargyűlöletének legrégebb és legmélyebb gyökerei.

Hamar Nyugat felé fordulva, mind jobban és teljesebben elhanyagoltuk keleti érdekeink védelmét. Miközben Nyugat kis cselédeivé, szegletes, szárnalmas majmaivá váltunk, Kelettel mind teljesebben megutáltattuk magunkat, s itt hagyott véreink számára mind ellenségesebb környezetet teremtettünk. Ezért vette olyan hamar kezdetét a fojtogató keleti magyar árvaság, hogy már hétszáz (700) esztendővel ezelőtt is a moldvai magyar katolikusok gyors elidegenedése és szakadárná (ortodoxzá) válása felől panaszkodik Theodorich püspök a pápához írt levelében (Auner). Ezen folyamat a XV. századig véglegesen kialakul. Egy királyi pofon tette reá a pontot, mely Mátyás felséges kezétől csattant a kalocsai főpap ábrázatán, mivel ez a törökkel kötött békeszerződés alkalmával a keleti tartományokat biztosítani elfelejtette (Bajtay⁴⁰ históriája).

Ez a XV. században történt. Ennek a históriai pofonnak visszhangja egy félezred múltán csattant Trianonban, az egész „művelt keresztyén nyugat” kezétől, a tizenkét évvel ezelőtt még fennen hirdetett „latin népek békéjének megkötésekor” az egész magyar nemzet arcán. Többek közt azért, mert a világháború keleti fejezetét lezáró 1918. évi bukaresti békekötésben Magyarországnak stratégiai határkiigazítás kellett, „Coték és Stützpunktok” kellettek a tiszta románlakta fogarasi s tömösi gránicokon, és az ősi moldvai magyar falvak százairól megfélemedezett... A teljesség kedvéért a másik orcáján is csattant szövetséges nyugati bajtársi kezeztől Burgenlandért. A megtagadott elhivatásért kijá-

ró isteni igazságszolgáltatás ezen megsemmisítő súlya alól csak a teljes felismerésből fakadó teljes bűnbánat szabadíthat ki, mert csak ez után válhatik népünk alkalmassá arra, hogy a jóvátétel és az újrakezdés kegyelmi útjain a felújított régi hivatások új feladatai felé elindulhasson.

Azon tévedéseket és mulasztásokat, melyek a XIII. század óta megszakítás nélküli egymásutánban, tragikus következetességgel halmozódva, anyagi és szellemi értelemben egyaránt a nemzeti nyomorúság legmélyére taszították a regáti magyarságot, és ezen nép kiszolgáltatottságában egyedülálló, döbbenetes balsorsát eredményezték, két dimenzióban vizsgálva lehet egész szélességében és mélységében feltárni és felmérni.

A regáti magyarság nemzeti balsorsának és nyomorúságának széles voltán az ellene elkövetett bűnök és mulasztások idő- és térbeli méreteit értem. És azt, hogy nemzetünk kicsiny voltához viszonyítva szám szerint milyen széles rétegű, hatalmas tömegek voltak azok, melyeknek ezen népi halálsors jutott osztályrészül.

Regáti magyar nemzetünk tragédiájának mélységén pedig annak teljességét, vagyis azt értjük, hogy az egyetemes magyar nemzet történelmének nemcsak vérkeresztes napjaiban, hanem nemzeti nagyságának, hatalmának és kulturális emelkedésének gazdag korszakaiban is mily tökéletesen képes volt megfeledezni, magára hagyni és halálig szorongattatni a tőszomszédságában élő és haló édes véreinek, lelki gyermekeinek tömegeit.

Ismételten szoltunk már afelől, hogy milyen régen s mily nagy számban éltek s települtek ki véreink a Regátba. Mellőzzük a magyar előidők történelmileg még sokban homályos korszakát, a 374-ben (Pray⁴¹) vagy 403-ban (Benkő⁴²) alapított ősi moldvai hun-székely bizantin püspökség vitatott ügyét, valamint ennek Szent

László által 1090-ben történt restaurálását (azaz romano-katolizálását), ne beszéljünk az etelközi hazában eltelt magyar századokról, a hét magyar vezérnek itt töltött idejéről, Gyula falunak (a mai Giulești) 744-ben általuk történt alapításáról, se a moldvai magyar nép ajkán máig is élő ősrégi mondákról, hősi magyar legendákról. Ne beszéljünk a Száraz-Szeret megható hagyományáról. Arról, hogy a gyalogosan vagy szekéren Moldvát járó, históriát csak nagyapjától tanult székely ember, amikor Tekucsról Galacnak haladva Ivestnél megpillantja a Besszarábia felé húzódnó homokzátonyt (ez a Száraz-Szeret), ma is megáll és leveszi süvegét. Mert nagy Székelyországnak itt van a keleti határa. Itt találkozott és ölekezett össze először az Attila örökét visszaszerezni indult Álmos vezér a határőrző széke-lyekkel.⁴³

Fogadjuk el viszont Rosetti⁴⁴ román történetírónak azt a megállapítását, hogy a máig is magyar toponimiájú Moldva nagy részében a magyarok előbb telepedtek le a románoknál. A XIII. század küszöbén már okmányok bizonyítják az itt lakó magyarok nagy számát. Sőt ekkor már megtörténik az első tipikus magyar méltánytalanság is velük azáltal, hogy az ifjú IV. Béla király és Róbert esztergomi érsek által újonnan kinevezett Theodorich püspök a régi székely milkói püspökséget a magyarok felháborodása dacára kun püspökségnek kereszteli el. A püspök pápai rendelkezésre hivatkozik, s a „magasabb egyházi érdek” (a kunok megnyerése!) előtt már ekkor lecsitítja haragját s felejtja a jogtalanságot a magyar.⁴⁵

Ugyancsak széles tömegekben találjuk magyar véreinket már a XIII. században az Olt és a Vaskapu szögében, valamint az Olt alsó folyásának jobb és bal partján, a Szörényi Bánságban s ennek délkeleti határain, „bástyát állván” a bolgár és tatár támadások ellen.

Külön könyvet igényelne, hogy a XIII. század óta kisebb-nagyobb tömegekben, de állandóan tartó kitelepü-

lések történetét ismertessük. Ezért most nem kimerítő felsorolásként, nem is a keleti magyar halálban eltűnt seregeink fájdalmas szemléjeként, hanem csupán azon célból, hogy némi fogalmat alkothassunk felőle, megemlítsük a tömegesebb magyar kitelepülések egypár közismertebb, történelmileg feljegyzett és tisztázott fejezetét.

Mindenekelőtt: az úgynevezett „védőbástya” magyar nemzeti szerepének előjátékai és első felvonása a XII–XIII. századokban azt jelentették, hogy mind Moldvában, mind Munténiában s Olténiában az ott levő ősmagyar lakosság telepeit a tatár, besenyő, kun, bolgár stb. ostrom miatt királyaink (a Bélák és IV. László) erős táborszállásokká s földvárakká növelték. Ezekre ugyanis nemcsak egy-egy csata végett, hanem állandó előőrsi védelemként volt szükség. Ezért e szállások annak rendje s módja szerinti falvakat jelentettek, melyekben egész családjukkal együtt valának a végek vitézei. Amilyen mértékben aztán elhordta vagy lemeszárolta őket a turáni barbár testvérek gyakori rajtukütése, oly mértékben pótolhattak utána a Kárpátokon túli magyarság soraiból. A tatárjárásról nem is beszélve, az 1264. év körül például úgy döngették a bolgár testvérek Szörényt, hogy a király nem talált zászlósurat, aki a bánásgot elfogadja.

A nagyobb arányú kitelepülések a XIV. században indultak meg Munténia és Moldva felé, megszorítva a Rosetti szerint itt „örök idők óta fennálló” csángó-magyar falvakat. Ennek nyomait az ezen századbéli magyar városalapítások, mint a szücsök „Suceava”-ja, György bojár „Giurgiu”-ja, Balázs „Blaj”-a, Miclăușeni, Tămășeni, Birăiești (Bíró), Bacău (Bákó) stb., stb., valamint a magyar római katolikus szerzetesi kolostorok őrzik. Ilyenek a suceavai (Margit fejedelemasszony alapítása 1377-ből), a câmpulungi (Klára magyar származású román fejedelemasszony és Anna, Radu Vodă magyar nejeinek adománya 1380-ból), majd a szereti, giu-

lești-i, Curtea de Argeș-i (Anna 1381) és a szörényi várban levő magyar dominikánus kolostorok, melyek a magyar érsekek fennhatósága alatt állottak. Ezen kolostorok szerzeteseinek kezében volt minden itteni plébánia a magyar hívek tömegeivel.

A XV. század a magyar husziták moldvai kitelepülésének jegyében állott. A marchiabeli Brandonne Jacob főinkvizitor és a pápa többi olasz brigantijai vetették akkoriban magukat vérebekként a magyar huszitzizmusra, s az ország egész területéről, de főként a Szerémségből (ahol egy egész magyar törzs esett áldozatul) 1432-től kezdődően csapatszámra hajtották át a magyarságot a Kárpátokon. A magyar husziták Moldvába száműzetése (1460-ban Pozsonyból és Sopronból) még Mátyás király idejében is javában tartott. Ezen korszakra esnek a moldvai és besszarábiai magyar huszita alapítások, mint Huși, Luncani, Csöbörösök, valamint a Szentpéter, Szentjános, Szentantal, Szentjermos elnevezésű falvak stb. A szerémségi magyar husziták utódai a dél-moldvai sziszegő dialektusú csángómagyar és román községek lakói.

Az 1493. évben Báthory István kegyetlenkedései és adózsarolásai nehezettek a székely nemzetre. Ulászló királyhoz járogattak egy ideig panaszra, míg Báthory meg nem biztatta őket, hogy ám menjenek, csak éppen arra vigyázzanak, hogy kétfejű panasztevőket küldjenek, mert ezek „egyik fejét ő biztosan leütteti”. Hasonlóképp járt el Báthory utóda, Drágffy vajda is. Az ezen időben Moldvába menekülő székelyek alapították Săbăoani (Szabófalva), Berendesi, Hârlău, Tecuci községeket. A többi kivándorló a régebbi magyar telepeken szóródott szét.

Amikorra a reformáció százada elérkezett, a Kárpátokon inneni magyarság száma úgy felszaporodott, hogy Moldvát „Kis-Magyarország”-nak kezdték nevezni és tekinteni véreink, hiszen itt egyháziilag, sőt legtöbbször — bár mind csökkenő mértékben — politikailag is

magyar főhatóság alatt, szinte hazai módon élhettek, amíg ugyanis a tatár, kun, román stb. élniük hagyta, illetve amíg fajuktól el nem idegenedtek, s el nem nyel- te őket a magyar visszatérítési kísérleteken erőt vett keleti ortodoxia egyre növekvő tengere.

Magyar népünk regáti kitelepülésének harmadik korszaka a XVI. századdal, a mohácsi vésszel veszi kezdetét, és Trianonig, a második Mohácsig tart. Az ezen korszakban történt kitelepülések szorosan egybe- esnek a székely kivándorlásnak az irodalomban jól is- mert történetével. Jellemző vonása még e korszaknak a nemzetpolitikai elhanyagoltsággal karöltve járó val- lási, társadalmi és kulturális elárulás egyre sötétebbé és súlyosabbá válása, s ezzel kapcsolatban a magyar nemzeti öntudat egyre teljesebb eltűnése. E korszak- ban a regáti magyarság (az egészen paraszt, földműves telepeket kivéve) csak a szüntelen megismétlődő újabb és újabb kivándorlások egymás nyomába lépő nemze- dékei által maradt meg, akként, hogy az újabb érkezők az előttük jöttek utódait már elidegenedve találják. E korszakra esik s a mohácsi véstől datálódik a magyar katolikus klérus fokozatos kiszorítása, s a lengyel, cseh, olasz, német és román papságnak a magyar kato- licizmus feletti uralomra jutása, amint azt a III. feje- zetben már megírtuk.

A székely kivándorlás máig is tartó permanens fo- lyamatában a kiemelkedőbb fejezeteket mindenekelőtt az Erdélybe gyakran történt tatár, török és román be- töréseket követő deportációk (fogolyelhurcolások) ké- pezték. A tatárok például 1604-ben egyszerre százezer embert fűztek rabszíjra Erdélyből s Moldvából. A ro- mán vajdák (Ștefan cel Mare, Cantemir stb.) felől is tudjuk, hogy ezrével hurcolták magukkal a székelysé- get, hogy dinasztiahú bojárjaik között jobbagyokként elajándékozzák őket. Hány jutott vissza ezen elhurcol- takból és mennyi maradt itt a Kárpátoktól délre és ke- letre, csak a jó Isten tudja. Csak az bizonyos, hogy köz-

ben otthon a magyarság sorai igen megritkultak, maradt terület 1680 körül 36 ezer szerb család befogadására, s még több román, rutén és tót betelepítésére a magyar főúri birtokokon. Ez utóbbi népkicserélődés különben azzal is magyarázható, hogy e századokban a tatárnak, töröknek és román vajdáknak harcolni és dolgozni tudó nép, janicsárok és földművelők kellettek, ezért hurcolták ki erőszakkal vagy csalogatták ki földígérettel a magyart. A mi magyar főurainknak pedig elsősorban alázatos, megbúvó és pálca alá fekvő nép kellett. A vércserével együtt járt aztán a népi jellemnek olyan lassú kiegyenlítődése is, hogy az egy-egy nemzet egészére alkalmazott „vitéz” vagy „gyáva” jelzők hovatovább mind bizonytalanabbakká váltak.

A XVIII. század elején (1717-ben) Bercsényi kuruc vezér Văcărești-ben (Bukarest mellett) táborozó serege — miután a török békét kötött Ausztriával — feloszlott. A kuruc vitézek egy része Bukarestben telepedett le. Ők alapították itt meg az első „protestáns” egyházat, melyben később a lutheránus szászok jutván túlsúlyra, kipakolták a magyar reformátusokat, kik aztán 1815-ben külön egyházat alapítottak. Ezen 1700-as idők emléke él máig is Bukarestben, részint a protestáns elnevezésben (mely a hatóságok előtt néhol ma is használatos), részint pedig a „közös protestáns egyház” ama fogalmában, amelyet újabban némelyek erőltetett naivitással a református egyházra próbálgatnak vonatkoztatni.

Esze Tamás ezredes szétvert és kiüldözött kurucproletár „mezítlábas hadserege”, majd az 1718-i éhínség és döghalál moldvai és oláhoni magyar menekültjei után ki tudja, hogy még hány bujdosó kuruc lábnyomát takarta el örökre a Kárpátok keleti lejtője őserdőinek avarja... Elég az hozzá, hogy e század közepéig újra benépesedve találjuk a régi romániai magyar telepeket.

„Kegyess királynőnk”, Mária Terézia uralkodása alatt

véres, gyászos idők nehezdedtek a székely nemzetre. A királynő ellen — kivel negyven éven át vert bennünket az Úristen — fellázadtak a székelyek, mert ősi alkotmányukat elkobozva, katonai határőrségbe sorozta és német kommandóra akarta őket erőltetni. A felkelésnek leveretés, tömegmészárlás és Moldvába menekülés lett a vége. Ezt nevezi a történelem „madéfalvi veszedelem”-nek vagy „siculicidium”-nak, székelyt gyilkolásnak. Ez 1764-ben történt, de a székelyeknek az osztrák erőszakoskodás elől Moldvába és Bukovinába menekülése még 1790 után is tartott, hiába ismételték pár százszor a kibujdosást szigorú büntetésekkel sújtó rendeleteket. Ez időben keletkeztek a bukovinai csángó telepek.

Fél évszázad múltán a székelység sérelme az erőszakolt rendszer megszüntetésével orvosoltatott ugyan, ekkorra azonban újabb megpróbáltatás zúdult Erdélyre: a XIX. század küszöbén a természeti csapások következtében beállott éhínség s a sorozatos pénzdevaluációkkal járó gazdasági nyomorúság. Az ekkor újra nagy lendületet vett székely kivándorlás eredményeképpen a regáti magyar telepek lélekszáma megsokszorozódott. A kitelepülések számadataira nézve a források gyakran ellentmondók, hiszen a kibujdosás rendszerint rejtekutakon és titokban történt, de 1760–1830 között az évi átlag bizonyára meghaladta az ezret. Ezen időre esnek az ismert első tömegesebb református kitelepülések mind Moldvába, mind a déli tartományokba. Bukarestben, Munténiában és Olténiában sikerült Sükei Imre lelkésznek meggyökereznie és egyházat alapítania, a Moldvába menő magyar református prédikátorokat azonban a katolikus pásztorok gyűlölete és az osztrák konzulok dühe hamarosan kiüldözte.

A magyar szabadságharc 1849-ben történt leveretése s az azt követő honvédbujdosás (keleti emigráció) véreink újabb tömegeit hajtotta a Regátba. A földműves és iparos betelepülések mellett az ekkorra már asszimilá-

lódott magyar bojár- és katonacsaládok után most érkeztek meg a Regátba a magyar értelmiség számkivetettjei is, nagyszámú orvos, gyógyszerész, mérnök és hivatalnok. Ezek számát szaporította a krími háborút követő s az egész Regátra kiterjedt osztrák-magyar katonai megszállással (1854–57) ideérkezett és részben itt is ragadt katonacsaládok sora. Az értelmiségnek és a katonáknak ez időben történt itteni letelepüléséhez nagyban hozzájárult az az 1859–61 közt folyó diplomáciai manőver is, melynek rendjén III. Napóleon közvetítésével Kossuth Lajos megbízottja, Klapka tábornok és Cuza Sándor⁴⁶ fejedelem között román-magyar fegyverszövetség volt készülöben egy Ausztria ellen Itália és Románia felől indítandó koncentrikus hadművelet esetére. Ez ugyan Cuza idegenkedése és az általános európai helyzet következtében hamarosan naiv ábrándnak bizonyult, de a reménytelenségben is reménykedő magyar szabadsághősöknek ez is elég volt ahhoz, hogy ide jöjjenek és itt maradjanak a Regátban. Ekkor frissülnek fel és alakulnak új magyar kolóniák a déli tartományok városaiban.

Arányaiban talán minden eddigit felülmúlt azon székely kézműiparos kivándorlás, melynek indító oka az idősebb Brătianu János⁴⁷ nemzeti liberális kormányának közgazdasági politikája által indukált 1886-os magyar-román vámháború volt, minek következtében a székely kisiparosság elvesztvén a romániai piacot, műhelyével és családjával együtt kényszerült kivándorolni. Cuza egyesített Romániájának városaiban az ekkor kivándorolt székelyek ezrei alapították és szervezték meg a kézműipart és lettek a mesterségek minden ágában tanítóivá a románságnak.

Az 1894-ben megkötött magyar-román vámszerződés véget vetett volna a magyarság kiözönlésének, ha balsorsunk újabb okról nem gondoskodik. A XX. század első éveit újra tömeges székely földműves-, napszámos- és cselédkivándorlással köszöntenek ránk. Ennek indí-

tóoka az volt, hogy a magyar királyi bölcsesség árvi-
zeknél és száz jégverésnél súlyosabb csapást mért a
Székelyföldre az erdőtörvény, a tagosítás és arányosi-
tás kíméletlenül és nemzetellenes módon való végre-
hajtásával. Hiábavaló volt a kézdívásárhelyi Molnár
Józsiás⁴⁸ és társainak bús székely felnyögése, hogy „a
tagosítás és arányosítás az utolsó halálos döfés lesz a
székelysége nézve”, nem volt kegyelem. Odalett az er-
dő, s a nincstelen székelynek nem maradt más, csak a
vándorbot és az országút, amely ide, a Regátba veze-
tett.

Ez hát annak az évezredek folyamatainak rövid vázla-
ta, mely a múltak során hol leszűkítve, hol szélesre ki-
tártan, de minden időben nyitva hagyta a keleti és dél-
keleti Kárpátok szorosait, hogy ezeken, mint megannyi
zsilipen, szüntelenül átcsörgedezzek a magyar vér,
mint hegyi patakok tiszta vize a vigasztalan és re-
ménytelen tengerbe: a mi népünk a Regátba. Mekkora
lehet az e réven századok alatt előállott magyar vér-
vesztés, nem tudjuk. Csak az bizonyos, hogy legalább
annyi magyar vándorolt ki, mint amennyi idegen he-
lyükbe letelepedett, mert a magyarok kivándorlását
kényszerítő ismertett okok és alkalmak erősebbek és
gyakoribbak voltak az idegenek helyükbe költözésének
okainál. Az is bizonyos, hogy ha úgy meg tudtunk vol-
na maradni, mint például az erdélyi románság, ma a
regáti magyar nemzetnek több millió lelket kellene
számlálnia.

Trianon a regáti magyarságnak azt jelentette, hogy
a „kivándorlás” megszűnt, mert a Kárpátokon innen és
túl ismét egyformán „itthon” lettünk, édes egy hazá-
ban, szintűgy, mint ötszáz évvel ezelőtt. Most, napja-
inkban tart ezért — a tanulmányunkban több helyen is
elmondott okokból — egy méreteiben minden eddigit
meghaladó mérvű magyar betelepülés a Regátba. Épp-
úgy, mint Mohács előtt, a székely és csángó mellett új-
ra itt van a magyar kitelepülő is, hogy Isten igazságos

akarataból saját testén és lelkén átsajgatva ismerje meg azt, amit fásult századokon át sohasem tudott és nem akart megérteni: a székely sors gyötrelmét. Mert azt akarja Isten, hogy — ha már annak idején székely nemzettestvéreiért meg nem tette — most saját fiait át-átnézzen ide a magyar is onnan a ködlepte Nagy-Szamos, a boros Ér, a hetyke Körösök és az üzletes Be-ga partjairól.

Nézzen ide végre és lásson meg minket, regáti magyarokat minden igaz magyar szem nemzeti sanyarúságunk miattuk való mélységeiben.

Ezen mélységünk felismeréséhez mindenekelőtt két dimenziót kell felmérnünk: kik voltunk és hová süllyedtünk?

Kik voltunk?

Nem lehet célunk itt rendszeres regáti magyar kultúrhistoriát írni, azért a következőkben csak nagyjából utalunk egypár olyan tényre, amelyek a regáti magyarság múltbeli életének nemzeti öntudatát és vitathatatlan kulturális szintjét bizonyítják.

Moldvát a XIV. század elején a románok a magyarokkal együtt tették önálló országgá, de a magyar király (Nagy Lajos) fennhatósága alatt. Még az első moldvai pénzen is az Anjou-címer állott, s a magyar fennhatóság a török időkig meg is maradt. Ennek megfelelően a moldvai fejedelemség első főurai, bojárai között is igen sok volt a magyar, akiknek természetesen magyar vitézei, hajdúi és jobbágyai voltak. Ezen magyar bojárok neveit (Domonkos, Korláth, Miklós, Sándor, Gyelebi, Leveti stb.) az egykorú okmányokon kívül, amint arra már előbb utaltunk, az általuk alapított helységek nevei is őrzik. Azt is láttuk, hogy a moldvai és oláhországi vajdák gyakran hoztak magyar főúri családokból feleséget, akiknek hozományához a katonai segítség és a jobbágyság is hozzátartozott. E magyar fejedelemasszonyok „hazai” környezetet, azaz

magyar udvartartást teremtettek maguk körül, kolostorokat építettek, és azokat magyar szerzetesek egész rajaival telepítették be az itt élő nagyszámú magyarság hitbéli és kulturális értékeinek szolgálatára. A magyarság itt egy ideig politikai jogokkal, sőt kiváltságokkal is rendelkezett. A betelepített vagy befogadott magyar rétegek kezén „szabad székely birtokokat”, hűbéres és „részes” magyar községeket találunk. Vegyes ajkú községekben és városokban, el egészen a XVII. század közepéig a bírói, illetve polgármesteri hivatal felváltva egyik évben a román, másikkban a magyar lakosságot illette. A magyar huszitáknak a XV. században történt beözönlése egyben a magasabb fokú földművelés (szőlőtelepítés), ipar, kereskedelem és a magyar tudományosság bevonulását is jelentette. Elég ez utóbbira nézve Pécsi Tamásnak és Újlaki Bálintnak (az első magyar bibliafordítóknak) a neveit megemlítenünk. A Moldvába menekült szerémségi magyar huszitákról már beszéltünk, akik különben egyetemükben a reneszánsz szellemétől megragadott, tehát európai műveltségű népcsoport voltak, fiaikat külföldi egyetemeken (Prága) taníttatták, amíg az inkvizíció, lelküket megmentendő, vagyonukat és birtokaikat (az akkori magyar föld leggazdagabb vidékének voltak urai) el nem rabolta, idegenbe nem úzta, s elmondhatatlan gyötörtetések árán vissza nem kényszerítette őket koldussá tévelük után ismét a katolicizmusba.

A magyar katolikus papok és szerzetesek, amint a saját egyházi hatóságaik részéről reájuk nehezedő elnyomatás időnként enyhült, ismételten megkísérlik az otthoni módon való népnevelői munkát. Így a jezsuiták 1650 táján Iași-ban magyar kollégiumot alapítanak. Mavrocordat Miklós moldvai fejedelem magyar jezsuitákat fogad fel országa oknyomozó történetének megírására. E páterek azonban nem állhatván meg, hogy ne foglalkozzanak a moldvai magyar néppel is, ugyan megjárják az ország olasz missziói prefektusával, aki

szent dühében még az egyházból is exkommunikálta Jézus magyar vitézeit 1743-ban. Ekkoriban azonban még egymást érte a moldvai magyarság magyar élet után való fel-feljajdulása, ennek köszönhető, hogy 1840 körül is magyar elemi iskolai tankönyveket használnak a nagyobb moldvai plébániákon.

Mindez együttvéve azt jelentette, hogy a regáti magyarság kezdetben századokon át társadalmilag, gazdaságilag, politikailag és egyháziilag öntudatos magyar életet élő, előkelő szerepet betöltő, együvé tartozó nemzettestet képezett a Regátban. E szervezet azonban századról századra mindinkább elértéktelenedik és szétbomlik. Ez az ősi regáti magyar nemzetszervezet ugyanis szorosán egyet jelentett az itteni magyar római katolikus egyházzal, s miután ekörül épített ki, ahhoz képest kellett elsorvadnia, amint a katolicizmus — tanulmányunkban már ismertetett okból — román nemzeti egyházzá kezdett átvedleni. Meggyorsult iramban pereg le ez a folyamat azután, hogy a regáti rendes magyar katolikus püspökségek a katolicizmussal megtámogatott latin fajiság olasz papi propaganda-csapatáinak szabad prédájává, „missziós provinciájává” változtak. Moldvában ez már a XVII. században bekövetkezett, és így az itteni magyarság nemzeti öntudata két évszázad alatt el is tűnt. A déli tartományokban csak a XIX. században kezdődött, s így itt az 1900–1915. évek közti magyar katolikus reneszánsz, mint utolsó fellobbanás gyökeres kiirtásával napjainkban van befejeződve.

Ezt a latin katolicizmus által a magyarság ellen vezetett nemzetirtó hadjáratot fékezni és ellensúlyozni csak a regáti magyar protestantizmus lett volna alkalmas és képes. Ez lett volna hivatva arra, hogy hitbeli felfogásával, melyben a nemzeti gondolat evangéliumi megszentelést nyert, aztán töretlen, fajilag tiszta és lelkiileg megnyomorítatlan magyar klérusával az emberiség, mívelődés és a szabadság minden igaz jelen-

tése iránt örökre elkötelezett keresztyénségével megmentse és megtartsa az ezer kísértésnek kitett regáti magyarságot. Sajnos azonban ezt elsősorban maguk a magyar katolikus nemzettestvéreink otthoni és itteni vezetői gátolták meg.

A regáti magyar protestantizmus sohasem tudott oly mértékben megerősödni, hogy a katolicizmus által az itteni magyarság nemzeti öntudatában tervszerűen folytatott rombolásokat és társadalomszervezetében végzett céltudatos destruálást ellensúlyozni képesé válhatott volna. Maga a regáti katolikus egyházkezelőbizottság is minden időben világosan felismerte, hogy az ősi regáti magyar katolikus egyházat vagyonaiban, tagjaiban és egész jellegében románná átnacionalizálni célzó törekvéseit itt úgyszólván kizárólagosan csak a magyar protestantizmus munkája késlelteti. Ehhez viszonyult tehát kezdettől fogva egész velünk szemben kialakított harcvonala. Egyházain, iskoláin, egyesületein és egész egyháztársadalmán át mindenekelőtt a maximumig fokozta a regáti magyar katolikus lelkekben a kálvinizmus utálatát, ami minden magyarok által lakott földterület között itt sikerült a legteljesebben. A katolikus egyházon belül jelentkező magyar életakarásokat csak addig és oly mértékben bocsátotta az érvényesülés rövidebb-hosszabb pórázára, amíg energiáit az ellenünk való kártevésre fordította. Sikerült is minden időben a felekezetieskedés magyar testvérharcában letaglózgatni minden olyan szándékot és indítást, mely a regáti magyarságot felekezetek feletti egyetemességében készült bármily módon egybeszerkeszteni. Óvatosan ügyelt arra, hogy mindazok, akiken itt a magyar katolikusság életiránya fordult, olyan messze essenek a magyar lelkiségtől, mint például a háború előtti évtizedek összes regáti magyar katolikus (Szent László Társulati) iskoláinak legfőbb direktora és tanfelügyelője (Kucska August), aki nem is tudott magyarul. A regáti katolicizmus missziójának fontosságát

és saját megbízhatóságát mind hajdan az osztrák konzulátusok és ágenciák, mind később a román kormányzatok előtt a mi megbízhatatlanságunk sötét háttére elé állítgatta. Végül különös gondját képezte és mindig talált hozzá befolyásos magyar segítséget, hogy a Kárpátokon túl a katolikus érdekek érvényesíttetése címén elvagdaltassa az ereket és a legszűkebbre dugaszoltassa azokat a forrásokat, melyek a regáti magyar protestantizmust és általa az egész itteni magyarságot táplálni és erősíteni lettek volna hivatva. Ez utóbbi politikának egyik megvalósulási módja volt az is, hogy amikor az egyetemes magyar gondolkodás áldozatos figyelemmel kezdett a Regát felé fordulni, azonnal felsorakoztatott az ad hoc restaurált regáti magyar katolicizmus is, hogy egy homályos kvóta alapján tízannyit igényeljen magának, mint amennyi nekünk jutott. (Lásd az 1900–1915. évek közti egyház- és iskolaalapításokat.) Ami nekünk cseppent, azon él máig a regáti magyarság, a magyar katolikus intézmények és vagyonok sorsa pedig — mint III. fejezetünkben láttuk — a romanizálódás lett.

Regáti protestantizmusunk erőtlenségének másik oka abban a minden erőt felörlő küzdelemben keresendő, melyet pusztá létéért kellett megvívnia másfél évszázadon át a német lutheranizmuson és a diplomáciai külképviselőten át érvényesülő osztrák üldözéssel.

Erőtlenségünk legsúlyosabb és legfájdalmasabb oka azonban a saját, Kárpátokon túli anyaegyházaink részéről megnyilvánult nemtörődömség és mostoha bánásmód. Ugyan ki törődött volna komolyan az előreformatori korból huszita örökségként századokon át fennmaradt, vergődött, majd elárvultan a katolicizmus és ortodoxia ölébe hullott besszarábiai és moldvai magyar református néppel? Ki tud arról, hogy a reformáció első tüzes fuvallata nem nyugatról, hanem Moldva felől csapta meg Erdélyt? Ki tud a Moldvát járt magyar protestáns prédikátorok kálváriájáról? Hová lettek Csö-

börcsök, Szászkút, Bucsun, Prála református egyházai? Ki tartotta számon a bákói, iași-i, vizintai stb. magyar református telepeket? Még a történelmük is homályos és tisztázatlan előttünk. Ki beszélt valaha Rákóczi Bukarestben rekedt protestáns kurucairól és az itteni egyházuk számára tétetett báró Zay-alapítványról (1755)? A francia kálvinizmus — külmisziója mellett! — ezer kilométerek távolából meg tudta őrizni a mai napig egyetlen besszarábiai francia református gyülekezetét (Sabát), mi pedig itt, a tőszomszédságban vesztettük el a mieinket.

Jó, ez régen volt, apáink bűne. De hát ki tud ma az új regáti magyar református telepek százairól; ma, a magyar kálvinizmus által vállalt mandzsu és török missziók korszakában kit érdekel a regáti misszió, amikor a felőle írt egyetlen könyvnek (Dr. Dávid György: *Az óromániai református egyházmegye történelme*⁴⁹) sem előfizetője, sem kiadója nem akad?

Ha az egyházi bánásmód ilyen volt, csoda-é, ha világi részről egyszerűen sohasem vették tudomásul az érte való komoly cselekvésig menőleg azt, hogy van regáti magyarság? Legyen elég ennek jellemzésére annyit megemlíteni, hogy a regáti németiség — mely csak egyharmada az itteni magyarságnak — anyaországa kormányától egyetlen békeévben oly összegű segélyezésben részesült, mely az itteni egész magyar közvagyonot meghaladta. A német utazó-lelkészekkel és vándortanítókkal behálózott regáti provinciákról nem is beszélve, itt Bukarestben ma a németiségnek hatalmas vagyonú és saját székházú egyesületei (Turnverein, Liedertafel, Eintracht, Transylvania stb.), elemi és középiskolái, menháza, kórháza, napilapja van, nekünk pedig — a kétannyi magyarságnak — egy árva elemi iskolánk és egy — Szent Istvánnal egyesült Magyar Társulatunk...

Ugyan kinek esnék jól vájkálni tulajdon sebeiben? Bizony, kínzó fájdalommal, de ha csak egy elborult pil-

lantással is, bele kell tekintenünk a mélységekbe, ahová a regáti magyarság az ismertetett körülmények és okok eredményeképpen lesüllyedve, napjainkban sínylődik.

A moldvai magyarság — Európa XV. századbeli újjászületésének és felvilágosodásának száműzött magyar mártírjai az újkori művelődés legelső magyar rajongóinak leszármazottai — a mai napig magyar életünk minden vonatkozásában Kelet-Európa legrimitívebb népcsoportjává degenerálódott. Ősi szabadsága, nemessége kiváltságai, gazdagsága, mind-mind az elfeledett múlté, amire már az apák regéje sem emlékezik; minden-minden földhözragadt, analfabéta paraszt nyomorúsággá változott. Magyar múltja és kultúrája ködös emlékként él benne csupán, mert lelke minden reális értékjelentésével a román nemzeti kultúrába élestedett bele. Vallását „magyarnak”, de nemzetiségét romának ismeri. Hiszen magyar nemzeti öntudata már 1831-ben ellobbant, az utolsó moldvai magyar lázadás leveretésekor. Nyelve, pár száz elavult szóvá sorvadt magyar nyelve nem alkalmas már semmire, süldő lányok és sír felé hajló vének gyermektitkainak takarója, állatnoszogató, madárnyelv...

A többi provinciák magyarságán úgy lóg a magyar nemzetiség, mint a rojtossá lett székely harisnya, telve a kevert beszéd regáti foltjaival, mint leszakadozó condra, a futni való nyomorúság emléke. Egy vágya van csak kikerülni a regáti magyar lelki gettóból.

Aztán itt van végül a bukaresti magyarság, ez a százezernyi, öntudatvesztett, mákonyozottan reménytelen mélyen elaludt tábor. Akinek „az a neve, hogy él és halott”, a bibliai átokvert „nem nép” ijesztő példája. Egy búslátó székely úr hosszú itteni tapasztalatait summázta ekképpen: „vesztőhely”. Bukarest a magyar élet vesztőhelye. Emlékünk, reményünk, vágyunk, akaratunk: testetlen délibáb, légvár. A vérünk: sívó homokba eltűnt patak, a lelkünk: lidércfény, elásott ősi

kincsek titkos villódzása. Bódultan ténfergünk, és nincs miben megfogóznunk, nincs talajunk, és testvérkéz nem fogja kezünk. Félelem és fáradság az útitársunk. Mögöttünk a nincsen, sarkunkon a gond, előttünk a szégyen. Nem tudunk összefogni, mert semmink sincsen. Köröttünk évtizede egy újjá alakuló élet száguld, mi pedig maradunk és lemaradunk, nincs, aki felvegyen az élet szekerére. Közben pedig az erőnk, a munkánk, a lelkünk, a vérünk, a gyermekünk, a jövődönk, mind-mind a másé lesz.

Ósi regáti magyar nemzet, ime, idejutottunk!

A magyar nemzetnek a regáti magyarság ellen az elmúlt időkben elkövetett s még korrigálhatónak látszó tévedéseit, mulasztásait és ezek következményeit az elmondottak alapján a következőkben összegezhetjük:

1) Az ősidők óta itt élt, a honfoglalást megelőző korból és a magyar előidőktől itt maradt regáti magyarságról már a XIV. évszázadtól kezdve szinte tökéletesen megfeledezett, s azt teljesen sorsára hagyta.

2) Közel egy évezreden át sohasem tudta megakadályozni azt, hogy az itt elidegenedő magyar tömegek helyébe a magyar nyelvterület minden részéből újabb és újabb kitelepülők ne lépjenek. A kivándorlások ellen sok intézkedést tett ugyan, de nem az otthoni gazdasági életlehetőségek forrásainak megnyitásával, s főként sohasem tudta s nem akarta felismerni azon leghatásosabb módot, mellyel a magyarság a Kárpátokon belül vissza lett volna tartható: földet adni birtokába annak a népnek, amely a földből él.

3) Az új bevándorlók révén állandó népességet képezett regáti magyarság számára csupán mint etnográfiai érdekesség jött tekintetbe, de sohasem számította az egyetemes nemzettest részéül, s nem volt számára szorongatott testvér. Hagyta, hogy elveszítse nemzeti öntudatát, és soha semmit nem tett arra nézve, hogy a regáti magyarság itt bár nemzetiséggé váljék.

4) A magyarság fogalmát mind gazdasági, mind politikai, mind lelkiületi jelentéseiben a régi Magyarország földrajzi területére korlátozta, s a határokon túl került fiairól lemondott. Amit értük mégis tett, azt kizárólag ezen földrajzi „haza” iránti hűségére elkötelezően tette. Ami által éppen azt hiúsította meg, hogy itteni népünk ősi jogainak folytonosságát fenntartva, magyarnak megmaradva is, hazájára leljen ezen a földön, ahol ő maga, elődei s ivadékai nemzedékről nemzedékre születtek, dolgoztak, éltek és meghaltak.

5) A „túl” is végzetesen elhibázott értékelést ide is áthozva, csökönnyösen a római katolikus egyházat tekintette a magyarság elhívott oltalmazójának. Tudatos vaksággal nem akarta meglátni és tudomásul venni az ősi regáti magyar katolikus egyház céltudatos átnacionalizáltatását. Azt, hogy a katolicizmus nem való kereszt alatti nemzetnek, mert az érdekellentétben mindig az erősebb oldalára áll, nem bírja ki a nyomást, mert a katolicizmus lényegéből kifolyólag csak a világi hatalom szövetségében élhet, és csak az uralkodó nemzet szolgálatában állhat. Ezért természetes, hogy mindannak, amit nemzetünk valaha itt ezen egyháznak juttatott, a célzat megfordításával az itteni magyar élet elvesztő gátjává kellett válnia.

A kihangsúlyozott cél mellett, hogy a regáti magyarság romanizálódva is katolikus maradjon, szükségképpen el kellett esnie az olyan kínálkozó lehetőségnek, hogy a regáti magyarság ortodoxszá válva is magyar-nak tartassék meg. Hiszen alapjában véve a katolicizmus ahol és amint csak lehet, hivatásszerű, bensőleg elkötelezett előharcosa a latin fajiságnak.

Ide tartozik a regáti magyar református egyház hatalmas nemzetkonzerváló ereje kihatásatlanul hagyásának tragikus elmulasztása mint a fent írt tévedések másik oldala.

6) A regáti magyarságnak mind egyházi, mind világi utakon juttatott támogatása különben is egyrészt mér-

teken alul kevés, másrészt e támogatás módjaiban is végzetesen elhibázott volt. Kevés volt nemcsak például a németekhez mért viszonylagosságában, hanem önmagában is, azért, mert egy nemzettársadalmi megszervezés legszűkebb és legszegényesebb kereteinek kialakításához sem segítette hozzá a regáti magyarságot. A támogatás módjában pedig ott volt a tévedés, hogy ez nem az önállóvá nevelés törekvésével, hanem éppen a gyámoltalan kiskorúságban tartás célzatával történt. Semmit nem adtak kezébe és tulajdonába az itteni magyarságnak, hogy okosan gazdálkodjék vele, hanem bizalmatlanul gyámkodtak felette. Az Osztrák–Magyar Klub, a Szent László Társulat, a Konvent és az Erdélyi Református Egyházkerület kívülről kézben tartott intézményei s birtokai mellett nem csírázhatott és nem fejlődhetett ki egy olyan nemzettársadalmi közvagyon, melyet a regáti magyarság valóban magáénak tudhatott volna, és gyarapítani szívbeli kötelességének érezhette volna. Ehelyett a pulya kitarottság méltatlan és hitvány, önmagán segíteni képtelen lelkülete nyomakodott reá máig is bénító súlyával az egész regáti magyarságra. Példátlanul katasztrofális ez reánk nézve minden más nemzetféleség között.

7) Hasonlóan téves volt azon kormányzati és igazgatási mód is, mellyel például a sorsdöntő utolsó évszázad folyamán a regáti magyarság ügyét intézték. Ez az igazgatás természetesen szintén kívülről történt, magának a regáti magyarságnak a megkérdezése nélkül, diktatórikus rendeleti utakon, azon az alapon, hogy a regáti magyarság önmaga szükségleteiről gondoskodni nem tud, és így önrendelkezési joggal és képességgel sem bírhat. A hazai mentalitás mellett ebben volt is valami igazság, de abban már nem, hogy a regáti magyarság gondozására indult hivatalos figyelem ténykedéseinek alapját sohasem az itteni helyzet s az ebből, adódó szükségletek és lehetőségek képezték, ezek ugyanis rendszeresen felderítve soha nem is voltak,

hanem egy minden valóságtól független szakreferenci elképzelés volt az intézkedések forrása. Vagy pedig adva volt egy Magyarhonban levitézlett uraság, aki a külszországbeli honfitársak gondjának magára vállalására hajlandóvá nyomorodott, bizonyos csekély és szerény személyi feltételek mellett. Ennek a számára kellett aztán testhez szabni valahol a homályos Keleten például egy-egy konzuli, lapszerkesztői, iskolafelügyelői, misszionáriusi vagy főpapi állást. Ez magyarázza azt, hogy a regáti magyar társadalmi és iskolapolitikai elgondolások, sőt például az egyházi értelemben vett „óromániai misszió” szervezete is pontosan annyiszor változott az előző elrendeléshez képest sokszor teljesen ellentétessé, ahányszor új vezérek tűntek fel ezen a szerencsétlen területen.

A regáti magyar ügyek, közületek és intézmények kormányzati és igazgatási módjának ismertetett „korlátolt felelősségére” jellemző például az „óromániai református missziói egyházmegye” s az ennek magvát képező bukaresti egyházközség szervezeti története, mely nem egészen százhusz esztendő leforgása alatt a következő színváltozásokat mutatta: a) Kezdetben volt egy közös magyar–német protestáns regáti eklézsia. b) Ez kettéválík német lutheránus egyházzá és egy független „magyar református oláhországi misszióvá”, a bukaresti lelkész vezetése alatt. c) E misszió felváltva hol az erdélyi, hol a tiszántúli püspök főhatósága alá kerül, hol pedig függetleníti magát. d) Ugyanígy a bukaresti egyházközségnek minden többi filiája. e) A misszió laza összefüggésű, egyházmegyei szervezet nélküli eklézsiaakra szakad. f) Bukarest püspöki vizsgálat alatt egyházközséggé lesz, a többi eklézsia pedig tőle különválasztva egy „oláhországi református misszionárius” címet viselő vidéki lelkész vezetése alá kerül. g) Egy ilyen misszionárius (Czelder) romániai református püspökséget alakít, de ezt sikerül visszacsinálni. h) Ezért a Regát ismét a bukaresti lelkész mint missziói

esperes vezetése alá kerül, ügyeit a „missziói komité” intézi. i) A Regát teljes hatáskörű egyházmegyévé alakul át, az előzők fenntartása mellett. j) A Regátot elveszik az erdélyi egyházkerülettől, s a Konvent főhatósága alá kerül, amely az eddigi egyházmegyei szervezetet és missziói komitét megszüntetve, a „romániai missziót” kifejezetten kísérletképpen egy független (parókia nélküli), ideiglenesen alkalmazott esperes-tanfelügyelő vezetése alá helyezi. A lutheránusok és unitáriusok bevétnek a református egyházba. k) Az „romániai misszió” visszakerül az erdélyi egyházkerület főhatósága alá, ki a Regát missziói jellegét megszünteti, gyülekezeteit anyásítja. Egyben tulajdonképpen egyházmegyei szervezet nélkül, véglegesnek kinevezett egyházkerületi ágens-esperes⁵⁰ vezetése alá helyezi. Ezek után meg gondolás tárgyává teszi a „regáti misszió” szervezetének megállapítását. A lutheránusok és unitáriusok kivétnek a református egyházból.

Sietünk kijelenteni, hogy a fából vaskarikák ilyen képtelen konglomerátuma nem szorítkozott a református egyházon belüli alkotmányi és jogi abszurdumok sorozatára. Így volt ez — mint láttuk — a katolikusoknál is, és így volt a regáti magyar élet minden területén és vetületén, a világi szervezeteknél még sokkal inkább. Soha senki sem tudta itt, vagy nem törődött azal, hogy tíz évvel előtte mit, milyen okból s célból terveztek s indítottak meg elődei.

Az átfogó terv és koncepció, az egységes politika teljes hiánya, a helyzettel ismeretlen tájékoztatlan tapogatózás, kísérletezés, ideges kapkodás, magának a regáti magyarságnak minden számításán kívül hagyása minden időben szomorúan intézményesült rendszerré vált a Regát irányában.

Ez volt a fő oka annak, hogy a regáti magyarság tömegében, a városi kolóniák, provinciális telepek és vidéki szórványhelyek között a nemzettestvéri összetartozandóság érzete soha gyökeret nem verhetett, az

apák fiaikra lelki hagyatékot nem örökíthettek, mert népkonzerváló tradíció itt semmilyen részben ki nem alakulhatott.

8) A magyar nemzet, illetve a mindenkori magyar kormányzatok előtt minden vonatkozásban tökéletesen egy kategóriába volt sorolva a régi Romániában élt magyarság például az amerikai magyar kivándorlók kolóniáival. A kezelési mód sok évtizedes azonosságának eredménye az, hogy az amerikai és a regáti magyarság ábrázata mindig is, máig is döbbenetes hasonlóságokat mutat fel a nemzeti elidegenedés egyes fázisaiban s az asszimiláció egész folyamatában. Alig különbözteti meg a kettőt még az amerikai magyarság nagyobb gazdagsága is, mely olykor visszafordítja az anyanemzetnek a reá áldozott gondoskodást, mert egyrészt ott a környezet felszívó ereje egyetemesebben és állandóbban ráfekvő, másrészt az új kivándorlókból való utánpótlás erőtlenebb. Kétségbeejtő azonban az, hogy ezt a párhuzamot egyáltalán meg lehetett s még inkább az, hogy ma is meg lehet vonni. Amerika és Etelköz, a számkra örökké idegen Újvilág és a tőszomszédságunk, pár tucat és sok ezer kilométer különbsége sem volt elég annak felismeréséhez, hogy a regáti magyarság területi és lelki odasimultságában s a történelmi tradíciók elkötelezései folytán olyan szoros viszonyban lett volna tartható és őrzendő, mint például ezt a régi Románia Erdélyben élő nemzettestvérei iránt természetesnek tekintette. Régmúlt idők mulasztása magyarázza ugyan, de elfogadhatóvá nem teszi azt, hogy Erdélynek Romániához történt hozzácsatolása után lett csak igazán nyilvánvaló: a regáti magyarság területi elhelyezkedése miatt végérvényesen kívül került azon a lelki magyarságon, melyet a politikai határoktól függetlenül soha senki el sem gondolt. A regáti magyarság ma sokkal reménytelenebbül árvább, elhagyatottabb, idegenebb az erdélyi magyar mentalitás hozzá viszonyultában, mint volt az egész magyar nemzet előtt ak-

kor, amikor még Predealnál állt a vám. Mert akkor az erdélyi magyarságnak saját élete pusztá megtartása lett egyszerre nyomasztó erejű fő problémája, és csak természetes, hogy a még tőle is keletebbre élő nemzettestvérei új, eddig reá nem tartozott gondját nem vállalhatta. A regáti magyarság ezen új tragikumának komikumát pedig az képezi, hogy Magyarország minden vesztesége egyik nyereségének képzelte a regáti magyar problémák számára való megszűntét, ezért itt minden ez irányú tevékenységét leépítette és feladta oly dolgokban is, ahol erre senki és semmi nem kötelezte volna, amint ezt tanulmányunk következő fejezetében még kifejtjük.

9) A regáti magyarság felé irányult hivatalos magyar gondoskodás bírálata folytán ismételten utaltunk már arra a súlyos múltbeli tévedésre és mulasztásra, mely elhanyagolta a regáti magyarság soraiból a tanult osztály (intelligencia) kifejlesztését. Így az időnként beköltöző értelmiségi elem nem talált itt megfelelő kapcsolódó pontokat, hogy a regáti magyarság nemzetársadalmába betagozódjék, otthoni átkosan ferde nevelése pedig alkalmatlanná és képtelenné tette arra, hogy a munkás és iparos társadalomba „leereszkedjék”. (Nem vádként, csupán tényként említjük itt meg, hogy egy román ügyvédnek, mérnöknek, katonatisztnek stb. egyáltalán nem derogál szoros jó viszonyt tartani fenn egy-egy magyar iparoscsaláddal, lévén ez számukra a szíves készség mellett „nemzeti misszió” is.) Elég az hozzá, hogy ennek folytán kevés — bár igen áldott — kivétellel a bevándorolt magyar intellektuelek útja az elszigetelődés és az ezt követő elidegenedés, végül az asszimiláció lett. Itt és csak itt találkoztak aztán a románná úriasodott regáti magyarokkal.

Régtől fogva nyilvánvaló volt az, hogy a regáti magyarságnak e súlyos hiányán és betegségén segíteni kell, hiszen egy nép nemzeti értékeinek szükségképpen műveltjei szívében kell legmélyebb alappal bírniuk, ne-

kik kell szolgáltatniuk a hűség buzdító példáit s nekik kell lelkükből megtartó erőket árasztani népükre. Ehhez elsősorban bennszülöttekre lett volna szükség, mert a „jövevények” között csak ritka szerencse vehetett ide erre alkalmas olyan jellemeket és személyiségeket, kiket az itteni magyarság maga felett állónak elfogadhatott, mert meg tudták találni az utat egymás szívéhez.

Rég levont tanulság volt az is, hogy egy ilyen magasabb társadalmi réteg kitermelésére a regáti elemi fokú magyar iskolák (vagy akár a rövid ideig fennálló polgári leányiskola) nem elegendők. A magyar tan nyelvű elemi iskoláztatás itt az asszimilációt még növendékeire vonatkozóan is csupán kitolja pár évvel, de feltartóztatni nem képes, különösen, ha a magyar elemi idegen közép- és felsőbb iskola követi. Ezért sokszor megújult lendülettel indult meg a propaganda arra nézve, hogy a regáti magyar ifjak a Kárpátokon túl végezzék középiskolai s egyetemi tanulmányaikat. Az egyetlen eszköznek, mellyel erre a regáti magyarság egy kis része rá volt bírható, a stipendium intézménye bizonyult. (Persze a háború előtt, mert tizenhét év óta az ösztöndíjak is megszűntek.) De éppen ekörül történtek a legsúlyosabb hibák.

Régebben a regáti magyar tanuló ifjaknak gyéren ugyan, de mégis szép számú és összegű tanulmányi segély és ösztöndíj jutott, ami éppen napjainkban kellene hogy hozogassa hasznát. De nem hozza, mert nem is hozhatja.

A néhai regáti magyar ösztöndíjak azok számára, akik kapták, afféle senki fáján fityegő gyümölcsök valának, melyeket vagy bekapott valaki, vagy széthordták a darazsak. A nélküle maradtak pedig úgy látták, hogy osztogatják bizony azokat atyafiúi szívességéből, sokszor szemérmetlen igénylésre, lelkiismeretlen úri kegyesség protekciós kényével. Az bizonyos, hogy az erre fordított százezrek nem egy százfelől halálra szoron-

gatott szegény nép magamegtartására kiszorított imádságos garasai voltak, hanem egy elbízott államiság kényelmes, számítás nélküli prédálása, teljes híjával minden komoly megfontolásnak, elkötelezésnek és számonkérésnek.

Ha annak idején ezen ösztöndíjak odaítélését rábízták volna a regáti magyarság egyháztanácsaira, presbitériumaira, egyesületi választmányaira, úgy ezek bizonnal neveltek volna maguknak hálás, vérükből sarjadt, lelkükből lelkedzett, szívük szerint való, velük együtt dolgozó és érettük élő urakat. Akkor nem kelle-ne most kudarcot leplező, szégyentakargató titokban őrizni a volt regáti ösztöndíjasok nevét.

10) Kifejtettük már, hogy a regáti (főként déli) magyarság állapota és életiránya minden időben a bukaresti magyarság sorsának függvénye volt. Helyes volt tehát, amikor a minden irányú gondoskodás fő súlya Bukarestbe esett. Végtelen hiba volt azonban következetesen számításon kívül hagyni azt, hogy Bukarest az ország fővárosa. Akik tehát itt laknak, azok — még ha cselédek volnának is — fővárosi emberekké válnak. Ami mindenekelőtt azt jelenti, hogy újra falusiakká igen nehezen lesznek (lásd a visszatelepítési kísérletek csődjét), márpedig innen nézve falu bizony az egész ország, Erdély mindenestől fogva, messze-messze egész Pestig. Így volt ez régen is, még inkább így van ma. A bármilyen értelemben és vonatkozásban vett, de ténylegesen elfővárosiasodott bukaresti magyarságot — hiába próbálták — régen sem lehetett Külföldi Magyarok Nagy Képes Családi Kalendáriumával, sűrke vászonkötésű Népiskolai Könyvtárral, Tiszafenek mezővárosából elszalasztott firkászok Bukaresti Magyar Hetilapjával stb. táplálni és levitézletfalvi Mitsem Töhötöm urakkal kormányozni. És nem lehet ma sem. Hiába kísérleteznek itt Kelet számára való export árukkal, sportcsapatok harmadik garnitúráival, nyugati tárlatok maradékaiból összeszedett képkiállításokkal, ki-

mustrált színészek és svihák direktorok truppjaival, ingyentejes zenkli elemi iskolákkal, kódussá hanyagolt regáti eklézsiákkal. Van nekünk itt — mondják — elég sok miért szégyenkeznünk, legalább ne szaporítsák. Ezért nem kell a kutyának sem az egész bukaresti magyar kultúrvacacolás. Ezért veszítjük el tömegeit azon testvéreinknek, akik nemzeti öntudathoz sohasem juthatva, elcsábulnak azon idegen, de magasabbrendű szépségek és értékek által, melyeket a fővárosi élet felkínál.

A regáti magyarság több mint egy évezredes itteni élete, balsorsának végeszakadatlan láncolata, kitelepülésének nemzedékről nemzedékre megismétlődő alkalmi, továbbá mind e magyarságnak önmaga felől alkotott képzei, mind a Kárpátokon túlról a regáti magyarság számára kijelölt életsors, mind-mind egyetlen fogalomban: az áldozatvállalási lelki kényszerben sűrűsíthető össze. A regáti magyarság minden elhatározó életmegnyilvánulása minden időben, a mai napig azon — különben ostobán és bűnösen rátukmált — hivatás jegyében áll, hogy a Kárpátokon túli nemzet jobb sorsa érdekében fel kell magát áldoznia.

Ha nem volna ezen állításunknak oly rettenetes vérvádszerű jelentése, szinte felesleges is volna bizonyítására erőt s időt fordítani, hiszen a regáti magyarságnak mind évezredes története, mind vergődő mai élete minden összetevőjében nem is áll egyébből, mint áldozati mivoltának bizonyosságaiból.

Láttuk már a III. fejezetben, hogy a magasabb egyházi érdek százados politikája és római parancsszava miként áldozta fel az egész regáti magyar katolikusságot azért a grandiózus ábrándért, hogy az ortodoxiát Rómának visszahódítsa, s ennek sikertelenségében végeredményében azon reálisabb egyházpolitikai célért, hogy az ősi regáti magyar katolikus egyház románáá átnacionalizáltatása árán itt a katolicizmust

szélesebben és mélyebben meggyökereztesse és népszerűsítse.

A mindenkori magyar kormányzatok előtt régtől fogva nyilvánvaló volt az a csúf játék, amit a katolikus világimperializmus politikája a regáti magyarsággal űz, de nemhogy ellensúlyozni próbálta volna, hanem éppen a saját nemzetiségi politikája számára igyekezett azt átfogalmazni és hasznosítani. A Dáko-Románia eszméje által táplált, háború előtti lángoló erdélyi román irredentizmussal ugyanis tetszelegve helyezi szembe: „A magyar faj a további terjeszkedésnek még a gondolatától is irtózik, a Kárpátokon túli faji érdekeit (moldvai csángók) tudatosan áldozza fel a szomszéd Románia és a román nemzet békés fejlődése és egységes nemzetté tömörülése érdekében.” (Lásd Középjaitai B. Endre *Magyar tanulságok...* c. művét.⁵¹) Íme ez volt a regáti magyarság feláldozásának ragyogó indoka, hogy a magyarság nemes gesztussal lemond a Kárpátoktól keletre élő fiairól azért, hogy a románság is mondjon le a Kárpátoktól nyugatra levő rokonairól, aztán legyen békeség! Ezt az elragadó, bájos, gyermekes naivitást nevezték magyar nemzeti politikának Keleten...

Hát szabad-e ilyen körülmények között a regáti magyarságot bármiben is mulasztással vádolni? A regáti magyarság az oka annak a mély nemzeti elesettségnek és öntudatlanságnak, amelyben ma él? Hát nem Isten egyik legnagyobb csudája-é az, hogy még egyáltalán lehet regáti magyarságról beszélni? Hát hol volt még a világon egy nemzettöredék, melyet ily teljes mértékben elárultak és eladtak volna saját testvérei?

De hát jól van, ez a múltban volt, mulasztás volt, tévedés volt, hiba volt, miért is lett volna ebben a kérdésben okosabb a magyar, mint minden más dolgában. Az azonban, hogy a regáti magyarság feláldozása még ma sem ért véget, az már tudatos bűnözés, tetten ért testvérgyilkosság.

Hovatovább nem marad egyetlen magyar család

sem, mely egy-két tagját fel nem áldozná a Regátba küldésre, hogy ne egye a megfogyott hazai kenyeret, sőt támogassa, tartsa az otthon maradottakat. Azt is elégszer látjuk, amikor az eladott Józsefeknek utána jönnek testvérei az üres zsákokkal. Csak a Jákob könnyét és bánatát nem látjuk és a Gósen földjéről — a Regátba kiözönlő magyarság itteni befogadásának és megszervezésének kereteiről — nem történik gondoskodás.

Változatlanul tovább folyik a regáti magyarság egyházaiban való feláldoztatása is, a tények megmaradtak, csupán a címletek írtak át.

Naponta látjuk, hogy Róma mint paktál és kacérkodik Moszkvával. Egyszerűen tetszik neki, hiszen a kapitalizmussal és nemzeti imperializmussal már úgysem bírt. A Moszkva által hozott új társadalmi és állami rendben ő bezzeg látja a keresztyén, illetve katolikus elrendezkedetés lehetőségének ígéreteit, emellett a nacionalizmus kérdéseinek — mellyel Róma a régi világrendben nem tud mit csinálni — megoldhatóságát. Ez persze nem gátolja Rómát abban, hogy igazi imperialista hatalmasság módjára hatalmas támadási bázisokat építsen ki Keleten s különösen a Regátban, várva az alkalmas pillanatot, amikor a bolsevizmus által összetört ortodoxia hulláján átlépve nekilendülhet a szláv tenger meghódításának. A mindenek felett uralkodó magasabb egyházi érdek tartalmi jelentése itt ma így bővült. Ha ide behelyezzük a magyarság szerepét, ezt találjuk: a magyarság nem alkalmas a moszkvai küldetésre, régi rendjénél fogva pedig az ellene való harcra amúgy is mindig kész. Hozzá még — Róma előtt — a magyarság már Mohácsnál elvesztette s azóta tökéletesen eljátszotta a többi néphez viszonyuló aktív missziói szerepét és politikai hivatását. A magyar katolicizmus feladata ma a saját népe körén belüli katolikus hegemonia biztosítása, ezen túl csupán passzív áldozatul adhatásában bír nagy fontossággal.

Ezen „magasabb érdekeknek” esett s kell még ezután teljesebben áldozatul esnie az erdélyi katolikus státus minden magyar ügyének, egyben ez magyarázza a regáti katolicizmus egész organizmusa hirtelen véghezvitt nagyarányú megerősítését is.

Milyen bagatellség e nagy dolgok mellett a regáti magyar katolikusság kicsiny ügye. Mindenki beláthatja, hogy a regáti katolicizmus óriási elhivatását és jövő feladatait nem lehet a világi hatalom és a közfelfogás előtt gyűlöletes magyarkodásokkal diszkreditálni, hogy a hatalmas román nemzeti katolikus érsekség új százmilliók palotájában holmi önálló magyar plébániákért, iskolákért, magyar társadalmi és kulturális okvetlenkedésekért szégyenkezzenek. Mily dicső dolog ellenben tovább is áldozatul adva turáni fajisága és magyar lelkisége maradék bűneit, beolvadni a román katolikumba.

De magunk előtt is seperve, be kell vallanunk, hogy áldozatul adott gyermeke bizony a reformátusság is az erdélyi Sionnak. Először tagjaiban, akik a Regátban élnek és dolgoznak ugyan, de Erdélyben és Királyhágómelléken adóznak és képeznek, következőképp lelki gondozásban sehol sem részesülnek. Lehet, hogy bűne ama századik bárányoknak a nyájtól való elkódorgás, de a megtartó szeretetet ez még inkább arra kellene hogy ösztökélje: induljon el megkeresésére és megtartására. Aztán áldozat bizony az is, hogy az ezer romániai református egyházközség érdekeinek védelmére fenntartott bukaresti ágencia költségeinek több mint fele részét a Regát hordozza.

A regáti magyarság áldozatul adatása a múltak hibája és tévedése; a magyar felelősség és lelkiismeret kérdése az, hogy egyebek között ez is revízió alá kerüljön.